

بررسی شهادت اعضای بدن در روز قیامت، از دیدگاه مفسران

فاطمه نجفی *

چکیده

قیامت، هنگامه‌ی برپایی دادگاه عدل الهی است. در این روز، اعمال مخلوقات با حضور شاهدانی از جمله اعضای بدن انسان، سنجیده می‌شود. این نوشتار، به شهادت اعضای بدن در روز قیامت، از دیدگاه مفسران شیعی، با شیوه‌ی تفسیر اجتهادی، پرداخته است. پرداختن به این موضوع از جهت تقویت خداترسی و اصلاح اعمال، حائز اهمیت بوده است. شهادت اخروی به معنای تحمل و ادای مشاهدات است و بنابر گواهی آیات قرآن، دست، پا، چشم، گوش، زبان و پوست بدن انسان در قیامت علیه او شهادت خواهند داد. تعیین کیفیت این شهادت، محل اختلاف مفسران بوده است. صحیح‌ترین رأی در این باب، مبتنی بر شعور دنیوی و سخن گفتن اعضا به واسطه‌ی اصوات و حروف می‌باشد. اعضای شاهد در آتش جهنم حضور ندارند و یا حاضرند و متوجه عذاب نمی‌شوند. فلسفه‌ی گواهی اعضا، اتمام حجت بر فرد خطاکار پس از انکار اوست. این اثر به شیوه‌ی توصیفی _ تحلیلی و با روش کتاب خانه‌ای به رشته‌ی تحریر در آمده است.

کلیدواژه‌ها: اعضای بدن، شهادت، قیامت، مفسران

مقدمه

* طلبه‌ی سطح دو، مدرسه‌ی علمیه‌ی الزهرا (س)، b.abolhasani۲۴۱@gmail.com

یکی از اصول اعتقادی مسلمانان، باور به قیامت و روز رستاخیز است.^۱ در این روز، همه‌ی مخلوقات، نزد خداوند متعال حاضر^۲ و از یک حیات ابدی برخوردار می‌شوند.^۳ این واقعه‌ی عظیم شامل مراحل مختلفی است. در مرحله‌ی نخست، نظام کیهانی متلاشی شده و بعد از بی‌فروغ شدن خورشید، شکافته شدن آسمان و...، مردم از قبرها خارج می‌شوند. وقتی همه‌ی مردم در محضر خداوند گرد آمدند، محاسبه‌ی اعمال آغاز می‌گردد.^۴

در هنگام حساب رسی به اعمال، شاهدانی از جمله: خداوند متعال، پیامبران، اولیای الهی،^۵ فرشتگان، زمین، زمان و اعضای بدن انسان، برای گواهی حاضر می‌شوند.^۶ یکی از شهادت‌های عجیب در بین شهود، گواهی اعضای بدن شخص است. بنابر تصریح آیات قرآن، این اعضا شامل دست، پا، گوش، چشم، زبان و پوست بدن انسان می‌باشد.^۷ هر چند، ایمان به این شهادت واجب و ضروری است؛^۸ اما اختلاف نظرهایی در میان مفسران درباره‌ی جزئیات و کیفیت گواهی اعضا، وجود دارد. آگاهی از جوانب مسئله نیازمند بررسی دقیق نظرات علمای علم تفسیر می‌باشد. لازم به ذکر است، در تدوین این اثر از میان آثار متعدد تفسیری، اغلب کتب تفسیری شیعی که به شیوه‌ی اجتهادی گردآوری شده‌اند، مورد استفاده قرار گرفته است.

اهمیت مبحث شهادت‌های اخروی سبب نگارش آثار متنوعی پیرامون این موضوع شده است. از جمله‌ی این آثار، مقاله‌ی «شاهدان در قیامت، اثر فاطمه عابدینی»، مقاله‌ی «گواهان روز قیامت، نوشته‌ی حسین نوری»^۹ و مقاله‌ی «شعور موجودات در قرآن و روایات ۵ حشر و

۱. سبحانی، معاد شناسی، شیروانی، ص ۱۵

۲. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۲، ص ۵۰۶

۳. عباس زاده، بعد از مرگ بر ما چه می‌گذرد؟، ص ۱۳۷

۴. سبحانی، همان، ص ۱۵۴ و ۱۵۳

۵. ربانی، محاضرات فی الهیات، سلیمانی، ص ۳۹۵ و ۳۹۴

۶. سعیدی مهر، آموزش کلام اسلامی، ج ۲، ص ۲۹۴ و ۲۹۳

۷. نور: ۲۴ و یس: ۶۵ و فصلت: ۲۰

۸. حسینی میلانی، باورهایی از معاد، ج ۱، ص ۷۳

۹. www.ensani.ir، ۱۳۹۹/۱/۵، ۱۰:۳۰

گواهی موجودات، حقیقت مراتب و آثار اعتقادی آن، اثر علی عظیمی شند آبادی^۱ می‌باشد.

اکثر آثاری که در این زمینه به رشته‌ی تحریر درآمده‌اند، به بررسی کلی شهود در قیامت پرداخته‌اند؛ اما در این اثر سعی شده است، شهادت اعضای بدن انسان به صورت منحصر و جداگانه مورد بررسی قرار گرفته و سؤالات مرتبط به آن پاسخ داده شود.

پرداختن به مسأله‌ی شهادت اعضا در روز رستاخیز، دارای اهمیت بسیاری است؛ زیرا این موضوع از دیرباز تا کنون، محل اختلاف علمای تفسیر بوده است و در هیچ اثری به صورت تخصصی به آن پرداخته نشده است. از طرفی، مطالعه‌ی متون مرتبط با این بحث، انسان را از خامت و فضاحت حالش در قیامت با خبر می‌کند^۲. این آگاهی، انگیزه‌ی مضاعفی برای تطهیر اعضا از گناه^۳ و افزایش میزان تقوا ایجاد می‌کند^۴؛ زیرا اعضای بدن شاهدانی هستند که همواره، به صورت محسوس، همراه انسان هستند.

این مقاله به منظور بررسی شهادت اعضای بدن در روز قیامت گردآوری شده است که در ابتدا، ضمن بیان مفهوم شهادت به بررسی آیات شهادت پرداخته شده است و پس از آن، کیفیت شهادت اعضا و یک شبهه‌ی مرتبط با آن بیان شده و در آخر فلسفه‌ی شهادت اعضا مورد بررسی قرار گرفته است.

۱. مفهوم شهادت

شهادت در لغت، مصدری است از ریشه‌ی (ش، ه، د)^۵ و دارای معانی مختلفی از جمله: حضور و دیدن، خبرقاطع^۶، سوگند، شهادت در راه خدا^۷ و خبر دادن از آنچه که مشاهده شده، می‌باشد^۸.

^۱. www.noormags.ir, ۱۳۹۹/۴/۱۵، ۱۵:۴۰

^۲. طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۹، ص ۱۱۸

^۳. جوادی آملی، صورت و سیرت انسان در قرآن، ص ۱۲۹

^۴. قرائتی، معاد، ص ۲۰۸ و ۲۰۷

^۵. بستانی، فرهنگ ابجدی عربی فارسی، مهیار، ص ۵۳۷

^۶. قرشی، قاموس قرآن، ج ۴، ص ۷۵

^۷. بستانی، همان، ص ۵۳۷

^۸. فیومی، المصباح المنیر فی غریب السراح الکبیر للرافعی، ج ۲، ص ۳۲۴

واژه‌ی شهادت، یک واژه‌ی قرآنی است که در آیات مختلف به معنای سوگند^۱، خبر دادن از مشهود^۲... به کار رفته است. این واژه در موضوع شهادت اعضای بدن به کار نرفته است؛ اما مشتقات فعلی این مصدر، در این موضوع استفاده شده است. همین امر، لزوم بررسی معنای این واژه در موضوع شهادت اعضا را دو چندان می‌کند.

شهادت اخروی در اصطلاح تفسیری، به معنای تلقی و دریافت چیزی از راه حضور و رؤیت است که با معنای خبر دادن از چیزهایی که مشاهده شده، سازگار است. شهادت در این معنا، دارای دو مرحله‌ی تحمل و دریافت و حکایت و ادای آن است^۳.

این نوع از شهادت، یعنی خبر دادن از مشاهدات، در امور دنیوی نیز صدق می‌کند؛ اما تفاوت‌هایی میان این دو، وجود دارد. شهادت‌های دنیوی دارای دو مرحله‌ی دریافت و حکایت هستند؛ یعنی در شهادت‌های دنیوی، فرد باید در هنگام انجام عمل حاضر باشد، ویژگی‌های واقعه را که برای شهادت نیاز دارد، ادراک کند و سپس نزد قاضی برود و شهادت بدهد^۴. تفاوت شهادت در قیامت با شهادت دنیوی در این است که در شهادت اخروی آگاهی از ظاهر عمل کفایت نمی‌کند و شاهد باید بر باطن اعمال نیز آگاهی داشته باشد؛ زیرا در این روز خداوند متعال بر اساس باطن اعمال حکم خواهد کرد^۵.

۲. بررسی آیات شهادت اعضای بدن

گواهی اعضای بدن مسأله‌ای است که به صراحت در قرآن کریم بیان شده است؛ به همین خاطر ورود به بحث شهادت اعضای بدن و آشنایی با کیفیت آن، نیازمند بررسی آیاتی است که به این موضوع پرداخته اند. از میان سوره‌های متعدد قرآن، تنها سه سوره به صورت مستقیم به مسئله‌ی شهادت اعضا اشاره دارند. در ادامه ضمن بیان آیات شهادت اعضا به بررسی آن‌ها خواهیم پرداخت.

۱. نور: ۸

۲. مائده: ۱۰۶

۳. طباطبایی، انسان از آغاز تا انجام، ص ۱۳۹

۴. حسینی طهرانی، معاد شناسی، ج ۷، ص ۹۱

۵. طباطبایی، انسان از آغاز تا انجام، ص ۱۳۹

الف) الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ؛ امروز بر دهان‌هایشان مهر خاموشی زنیم و دست‌هایشان با ما سخن می‌گویند و پاهایشان به اعمالی که همواره مرتکب می‌شدند، گواهی می‌دهند!^۱

ب) يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ؛ روزی که زبان‌ها و دست‌ها و پاهایشان برضد آنان به گناهای که همواره انجام می‌دادند، شهادت می‌دهند.^۲

طبق تصریح این آیات دست، پا و زبان انسان، به اذن الهی در محکمه‌ی قیامت شهادت خواهند داد. فهم معنای دو آیه‌ی بالا، کار دشواری نیست؛ اما برخی، درباره‌ی آن گمان تناقض برده‌اند. این گروه، بسته شدن دهان شخص و شهادت دادن زبان او را امری متناقض می‌دانند. از آن جایی که تناقض در کلام الهی معنایی ندارد، برای جمع میان دو آیه می‌توان گفت: «ممکن است ابتدا در هنگام شهادت سایر اعضا، دهان مهر می‌شود و بعد از شهادت دادن سایر اعضا، زبان به سخن درآید و شهادت دهد».^۳ این احتمال هم وجود دارد که زبان از دهان خارج شود و شهادت دهد. در این هنگام که زبان مشغول ادای شهادت است، دهان به فرمان الهی مهر می‌شود.^۴

باور به هر یک از این نظرات می‌تواند دیدگاه صحیحی درباره‌ی این آیات ایجاد کند؛ زیرا هر دو در این نکته مشترک‌اند که آن‌چه شهادت می‌دهد زبان شخص است و آن‌چه مهر می‌شود دهان اوست. تفاوت واژه‌ی «اللسن» و «أفواه» که در دو آیه به کار رفته است مؤید این نظرات می‌باشد.

ج) وَ يَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ * حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ * وَقَالُوا لِمَ لُجُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقْنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ؛ روزی که دشمنان خدا را به سوی

۱. یس: ۶۵

۲. نور: ۲۴

۳. طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۷، ص ۲۱۱؛ عاملی، تفسیر عاملی، ج ۶، ص ۳۲۱؛ مکارم شیرازی، نمونه،

ج ۱۸، ص ۳۴۳ و ۳۴۲

۴. طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۷، ص ۲۱۱

نتیجه گیری

قیامت، نقطه‌ی پایان برای دنیا و آغاز جهان آخرت است. در این روز بساط نظم عالم برچیده می‌شود تا دادگاه عدل الهی برای حساب رسی اعمال برپا گردد. محاسبه‌ی اعمال و تعیین جایگاه اخروی مخلوقات، همراه با شهادت خداوند متعال، انبیاء، زمین، زمان، اعضای بدن اشخاص و... خواهد بود. شهادت اعضای بدن انسان علیه خودش، تا حدودی اعجاب انگیز است و دارای جوانب مختلفی است. در این نوشتار، شهادت اعضای بدن انسان در قیامت، از دیدگاه مفسران شیعه‌ای که شیوه‌ی تفسیر اجتهادی دارند، مورد بررسی قرار گرفت. این بررسی می‌تواند تأثیر شگرفی بر پرهیز از گناه و معصیت و افزایش خدا ترسی داشته باشد. با توجه به تصریح آیات قرآن درباره‌ی شهادت، چنین گمان می‌شود که با توجه به محدودیت آگاهی ما از قیامت امکان اطلاع از چگونگی این شهادت وجود ندارد؛ اما با مطالعه‌ی کتب تفسیری می‌توان از جوانب مسئله آگاه شد.

نتایج حاصل از بررسی‌ها نشان می‌دهد که شهادت، مصدری از ریشه‌ی (ش، ه، د)، دارای معانی مختلفی از جمله: خبر قاطع، حضور و دیدن، شهادت در راه خدا و خبر دادن از مشاهدات می‌باشد. در اصطلاح تفسیری، شهادت اعضا عبارت است از دریافت چیزی از راه مشاهده و دارای دو مرحله‌ی تحمل و بیان مشاهدات است.

با توجه به قرآنی بودن بحث، بررسی آیات سوره‌ی یس و سوره‌ی نور، بیان‌گر بسته شدن دهان و شهادت زبان، دست و پای انسان در روز قیامت می‌باشد. بسته شدن دهان و گواهی دادن زبان، عده‌ای را به توهم تناقض کشانده است. با توجه به تفاوت دهان و زبان می‌تواند بسته شدن دهان، هنگام شهادت سایر اعضا بوده باشد یا این که پس از خروج زبان از دهان، دهان مهر شود. در هر صورت نکته‌ی ثابت این است که هیچ تناقضی در میان آیات وجود ندارد. آیات سوره‌ی فصلت نیز بیان‌گر شهادت گوش، چشم و پوست دشمنان خدا، علیه خودشان می‌باشد. مطالعه‌ی تفاسیر مختلف، در رابطه با این آیات نشان می‌دهد که این شهادت‌ها در کنار دوزخ خواهد بود، نه درون آتش جهنم که پایان حساب رسی هاست.

درباره‌ی چگونگی ادای شهادت توسط این اعضا، برخی بر این باورند که اعضا در روز قیامت قدرت نطق حقیقی پیدا می‌کنند. برخی از علمای علم تفسیر نیز قائل اند خداوند در این اعضا ایجاد صوت می‌نماید؛ اما گروهی برآنند که اعضا بدون تکلم و با ظاهر کردن نشانه‌های گناه، به ادای شهادت خواهند پرداخت. با توجه به این که شرط پذیرفته شدن شهادت، مسبوق بودن آن به ادراک و شعور دنیوی و بیان آن در قالب اصوات و حروف می‌باشد، نظرات فوق خالی از اشکال نیستند. تنها نظری که جامع دو شرط فوق می‌باشد نظر علامه طباطبایی است. ایشان اعضای شهادت دهنده را دارای شعور دنیوی و قدرت نطق اخروی (به اذن الهی) معرفی نموده‌اند.

اعضای شاهد، علاوه بر شعور و نطق، باید دارای عدالت باشند. همین مطلب سبب ایجاد شبهه‌ای مبنی بر چرایی عذاب این اعضا شده است. در پاسخ به این شبهه آورده‌اند که اعضای شاهد یا در آتش حضور ندارند یا اگر حضور داشته باشند دردی را احساس نمی‌کنند؛ زیرا مدرک اصلی عذاب، روح انسان است.

علت حقیقی ادای شهادت توسط اعضای بدن انسان، نزد خداوند متعال است. بهره‌ی عقل بشر در این باره، تنها فلسفه‌ی شهادت اعضاست که در یک کلام، اتمام حجت برای شخص خطاکار و اقناع اوست.

فهرست منابع

* قرآن کریم، حسین انصاریان.

***منابع فارسی**

(۱) امین، نصرت بیگم؛ تفسیر مخزن العرفان در علوم قرآن، بی جا، بی نا، چاپ اول، بی تا.

(۲) بستانی، فؤاد افرام؛ فرهنگ ابجدی عربی فارسی، رضا مهیار، تهران، انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۶ هـ. ش.

۳) جوادی آملی، عبدالله؛ ادب فنای مقربان، قم، انتشارات مؤسسه‌ی اسراء، چاپ دهم، ۱۳۹۴ هـ. ش.

۴) _____؛ تفسیر تسنیم، قم، انتشارات مؤسسه‌ی اسراء، چاپ پنجم، ۱۳۹۶ هـ. ش.

۵) _____؛ صورت و سیرت انسان در قرآن، قم، انتشارات مؤسسه‌ی اسراء، چاپ یازدهم، ۱۳۹۷ هـ. ش.

۶) حسینی طهرانی، سید محمد حسین؛ معادشناسی، مشهد، انتشارات علامه طباطبائی، چاپ پنجم، ۱۴۲۵ هـ. ق.

۷) حسینی میلانی، سید علی؛ باورهایی از معاد، قم، الحقایق، چاپ اول، ۱۳۹۳ هـ. ش.

۸) خرم دل، مصطفی؛ تفسیر نور (خرم دل)، تهران، نشر احسان، چاپ چهارم، ۱۳۸۴ هـ. ش.

۹) ربانی، علی؛ محاضرات فی الهیات، عبد الرحیم سلیمانی بهبهانی، قم، انتشارات رائد، چاپ سوم، ۱۳۸۲ هـ. ش.

۱۰) سبحانی، جعفر؛ معاد شناسی، علی شیروانی، قم، انتشارات دارالفکر، چاپ اول، ۱۳۸۵ هـ. ش.

۱۱) سعیدی مهر، محمد؛ آموزش کلام اسلامی، قم، کتاب طه، چاپ نوزدهم، ۱۳۹۲ هـ. ش.

۱۲) عاملی، ابراهیم؛ تفسیر عاملی، تهران، کتابفروشی صدوق، چاپ اول، ۱۳۶۰ هـ. ش.

۱۳) عباس زاده، عباس؛ بعد از مرگ بر ما چه می‌گذرد؟، قم، انتشارات شاکر، چاپ اول، ۱۳۸۲ هـ. ش.

۱۴) قدردان ملکی، محمد حسن؛ پاسخ به شبهات کلامی، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه‌ی اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۹۳ هـ. ش.

۱۵) قرائتی، محسن؛ معاد، قم، مؤسسه‌ی در راه حق، چاپ سوم، ۱۳۶۸ هـ. ش.

۱۶) قرشی بنایی، علی اکبر؛ قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۷۱ هـ. ش.

۱۷) کاشانی، فتح الله بن شکر الله؛ منهج الصادقین فی الزام المخالفین، تهران، کتاب فروشی اسلامیة، چاپ اول، ۱۳۱۳ هـ. ش.

۱۸) مکارم شیرازی، ناصر؛ تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ دهم، ۱۳۷۱ هـ. ش.

*** منابع عربی**

۱) ابن منظور، محمد بن مکرم؛ لسان العرب، بیروت، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع، چاپ اول، ۱۴۱۰ هـ. ق.

۲) طباطبایی، محمد حسین؛ المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت، مؤسسه‌ی الأعلمی للمطبوعات، چاپ دوم، ۱۳۹۰ هـ. ق.

۳) _____؛ انسان از آغاز تا انجام، صادق لاریجانی، تهران، انتشارات الزهراء، چاپ دوم، ۱۳۷۱ هـ. ش

۴) طبرسی، فضل بن حسن؛ تفسیر جوامع الجامع، قم، مرکز مدیریت حوزه‌ی علمیه‌ی قم، چاپ اول، ۱۴۱۲ هـ. ق.

۵) _____؛ مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲ هـ. ش.

۶) طوسی، محمد بن حسن؛ التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت، دار إحياء التراث العربی، چاپ اول، ۱۳۸۳ هـ. ق.

۷) فیروز آبادی، محمد بن یعقوب؛ قاموس المحيط، بیروت، دارالکتب العلمیه، چاپ اول، ۱۴۱۵ هـ. ق.

۸) فیومی، احمد بن محمد؛ المصباح المنیر فی غریب السراح الکبیر للرافعی، قم، دارالهجره، چاپ دوم، ۱۴۱۴ هـ. ق.

۹) کاشانی، محمد بن مرتضی؛ تفسیر المعین، قم، کتابخانه‌ی عمومی حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی، چاپ اول، ۱۴۱۰ هـ. ق.

۱۰) مغنیه، محمد جواد؛ التفسیر الکاشف، قم، دارالکتاب الاسلامی، چاپ اول، ۱۴۲۴ هـ. ق.

***سایت‌ها**

۱. www.asriran.com, ۱۳۹۹/۵/۱۸

۲. www.ensani.ir, ۱۳۹۹/۱/۱۵

۳. www.esra.ir, ۱۳۹۹/۵/۱۴

۴. www.noormags.ir, ۱۳۹۹/۴/۱۵